

1. Γενική άποψη περιοχής Τρυπητής: κάτω δεξιά γνωστό ο ΠΜ οικισμός, κάτω αριστερή γνωστά το λιμάνι Τρυπητής και το ακρωτήριο Φύλακας. Στο βάθος το ακρωτήριο Τραχουλάς.

Ο Πρωτομινωικός οικισμός Τρυπητής

Η Πρώιμη Εποχή του Χαλκού στην Κρήτη, η Πρωτομινωική ή Προανακτορική, που καλύπτει την 3η χιλιετία π.Χ., μας ήταν γνωστή μέχρι το 1968 κυρίως σε μερικές εκφράσεις του πολιτισμού, στα νεκροταφεία και στα ταφικά έθιμα, όπως αυτά μας παρουσιάζονται στα ευρήματα από τους κυκλούς θολωτούς τάφους της Μεσαράς και των Αρχανών, και τους ορθογώνιους τάφους του Μόχλου της Ανατολικής Κρήτης, κυρίως. Πολύ λίγα ήταν γνωστά για άλλους τομείς του πολιτισμού και της καθημερινής ζωής, όπως για τη δομική και την αρχιτεκτονική των σπιτιών, τις ασχολίες του πληθυσμού, την παραγωγή και την κοινωνική οργάνωση. Για τους τομείς αυτούς του πολιτισμού πολλά και πολύτιμα στοιχεία έδωσε η αποκάλυψη και ανασκαφή στα 1967-68 από τον Άγγλο καθηγητή Peter Warren του πρώτου μέχρι πρόσφατα γνωστού στην έρευνα χωριού της πρώιμης αυτής περιόδου της Κρητικής προϊστορίας, στην τοποθεσία Φούρου Κορυφή, της Μύρτου Ιεράπετρας, στα νότια παράλια της Ανατολικής Κρήτης.

Αντώνης Σ. Βασιλάκης

Αρχαιολόγος

Η αποκάλυψη όμως, πριν από 3 χρόνια, και η συνεχιζόμενη ανασκαφή ενός ακόμη μικρού χωριού της ίδιας εποχής σε μιαν άλλη περιοχή της Κρήτης, πολύ πλούσια και απουσιάσια σε πολιτισμό, στη Μεσαρά και τα όρη

Αστερούσια, στα νότια παράλια του Νομού Ηρακλείου, προσφέρει τις δυνατότητες για συγκριτική μελέτη με την Μύρτο, για καλύτερη ερμηνεία και κατανόηση των αρχαιολογικών δεδομένων, για συμπλήρωση των

γνώσεών μας. Γιατί στη Μεσαρά και στα Αστερούσια είναι γνωστοί οι μνημειώδεις θολωτοί κυκλοί τάφοι με τον λαμπρό πολιτισμό και τα εξίσου λαμπρά ευρήματά τους, που κοινούν το Μουσείο Ηρακλείου.

2. Γενική άποψη του ΠΜ οικισμού από τα βορειοανατολικά.

Δεν ήταν όμας γνωστός με συστηματική ανασκαφή έρευνα ένας οικισμός σύγχρονος με τους τάφους στη Νότια Κεντρική Κρήτη. Το κενό αυτό έρχεται να συμπληρώσει η ανασκαφή του προανακτορικού μινωικού συνοικισμού της Τρυπητής (ΒΔ. και Αρχαιολογία, τεύχ.).

Η ανασκαφή χρηματοδοτήθηκε το 1986 και 1987 από το Νομαρχιακό Ταμείο Ηρακλείου με 400 και 500 χιλιάδες αντίστοιχα. Φέτος, το 1988, χρηματοδοτήθηκε, λόγω της μεγάλης και ιδιαίτερης πουσδιάστητάς της, για την οποία εκφράστηκαν διότι από τους εγκυρότερους ερευνητές του Μινωικού πολιτισμού, οι καθηγητές Γ. Σακελλαράκη και P. Warren, με ειδικό ερευνητικό κονδύλι του Ινστιτούτου Προστατώρων του Αιγαίου, που εδρεύει στη Νέα Υόρκη (χορηγία Malcolm Wiener), ότι χρηματοδοτεί και άλλες κρητικές ανασκαφές, στο Παλαιόκαστρο και στον Πετρά Σητείας).

Το ποσό της χρηματοδότησης ήταν περίπου 7.000 δολάρια.

Κατά τη φετινή ανασκαφή, που είχε διάρκεια 20 μέρες, αποκαλύφθηκαν άλλα 10 δωμάτια και χώροι και έγιναν συμπληρωματικές εργασίες σε 3 δωμάτια της προηγούμενης ανασκαφής. Έτσι ο συνολικός αριθμός των ανασκαφέμενων δωμάτων και χώρων ανέρχεται σε 36. Φέτος, ανάμεσα στα άλλα, αποκαλύφθηκε εξ ολοκλήρου ένα σπίτι τριών δωματίων με ενδιαφέρουσα αρχιτεκτονική και πολλά κινη-

τά ευρήματα, από τα οποία ξεχωρίζει μια σειρά ακέραιες πρόχοι του πολύ διαδισμένου κεραμικού ρυθμού του Αγίου Ονουφρίου, με σκούρα καστανή γραμμική και τανιώττη διακόσμηση σε ανοιχτό βάθος (dark-on-light). Οι τοίχοι του σπιτιού αυτού ήταν πετρόκτιστοι, είχαν ντουλάπια και σάβτηκαν μέχρι 1.50 μ. ύψος. Το σπίτι αυτό ήταν ισογειο και αποτελούνταν από μια μεγάλη κεντρική αίθουσα και δύο πλευρικά δωμάτια που στεγάζονταν με μεσοπάστα, μεγαλώνοντας έτσι τον ωφέλιμο χώρο, ενώ τα ίδια τα μικρά μακρότερα πλευρικά δωμάτια χρησίμευαν ως αποθήκες και επικοινωνύσαν με είσοδο και με διαμπτήρη ντουλάπια. Στο σπίτι αυτό έμπαιναν από κεντρική είσοδο, πλάτους 0,90 μ., από τη νότια, όπου δρισκόταν ο δρόμος του οικισμού.

Στο διαπιστωτικό περισσότερο και επιβεβαίωθηκε προηγούμενη υπόθεση, ότι ο μικρός αυτός οικισμός, δ.τι θα λέγαμε σήμερα «μετόχη», χτίστηκε με κάποιο σχέδιο.

Για την ίδρυση του οικισμού επέλεξαν την κορυφή ενός υψώματος βραχάρχους, με κάθετα τοιχώματα γύρω γύρω, εκτός από δύο ανοίγματα στα ΝΑ και στα ΒΔ, που χρησίμευαν και ως εισόδοι στο χωρίο. Η κορυφή του υψώματος ήταν επιπλέον μικρή κλίση προς τη νότια. Φαίνεται ότι χρειάστηκε να κάψουν κάποια διαμόρφωση στην επιφάνεια, όπως μαρτυρά ένας μακρός εξωτερικός τοίχος που είχε

ρόλο αναλημματικό-οχυρωματικό. Τη σχεδόν οριζόντια ισόπεδη επιφάνεια ήτη λόφου, όπως τη διαμέρισσαν, διαιρεόταν ακολούθως σε δύο άνισα μέρη με έναν φαρδύ δρόμο, πλάτους 1,50 μ., ο οποίος χρησίμευε και για κεντρικός χώρος του οικισμού, στον οποίο ανοίγονταν όλες οι είσοδοι των σπιτιών και των δύο συναϊκών. Ο δρόμος έχει κατεύθυνση από Ανατολή προς Δύση και οι δύο «συνοικίες» συνομάδητηκαν συμβατικά Βόρεια και Νότια.

Η Βόρεια Συνοικία περιλαμβάνει τρία αυτοτελή σπίτια, από τα οποία το καλύτερα διατηρημένο περιγράφητε τη διάρκεια. Το δυτικό τμήμα του βορειοδυτικού σπιτιού είχε καταστραφεί και γκρεμιστεί στην απότομη πλαγιά κάτω. Όμοια και οι ανατολικοί τοίχοι του βορειοανατολικού σπιτιού είχαν γκρεμιστεί κάτω από την πλαγιά. Τα όρια των τριών σπιτιών της συνοικίας αυτής είναι σαφέστατα: δεν υπάρχουν «μεσοσταχίες», αντίθετα υπάρχουν «διπλωτούχιες» στις πλευρές επαφής των σπιτιών. Αυτή η διαπίστωση είναι πρωτότυπη και γι' αυτό ενδιαφέρουσα.

Ένα ακόμη αρκετά ενδιαφέρον στοιχείο είναι ότι οι τοίχοι των σπιτιών είναι όλοι ευθύγραμμοι και καλοκτημένοι με μικρές και μεσαίες πλακοειδείς και μισοπλεκτημένες πέτρες σχιστολιθικές και ασβετοστοιχικές που υπαρχούν άφθονες στην περιοχή.

Στη Νότια Συνοικία έχουν ανασκαφ-

τεί μέχρι τώρα εξ ολοκλήρου 4 σπίτια, ενώ ένα πέμπτο ανασκάφτηκε φέτος σε μεγάλο μέρος του. Ξεχωρίζει ένα βορειοδυτικό σπίτι της συνοικίας, στο οποίο αναγνωρίστηκαν δύο οικοδομικές φάσεις. Είχε κι αυτό ένα κεντρικό μεγάλο δωμάτιο και δύο στενόμακρα πλευρικά δωμάτια στα νότια και στα δυτικά του. Το σπίτι της παλιότερη φάσης διατήρησε είδους αειδολογα αρχιτεκτονικά και δομικά στοιχεία. Δύο κιτιώτικα τετράγωνοι πεσσοί στηρίζουν την οροφή στο κεντρικό δωμάτιο, που ήταν χωρισμένο με στενούς χαμηλούς τοίχους σε τέσσερις μικρότερους χώρους, από τους οποίους ένας ήταν αποθηκευτικός. Το κεντρικό αυτό δωμάτιο είχε στους τοίχους δυο ντουλάπια και ένα κιτιώτικο χαμηλό πεζούλι. Στα δυτικά του κεντρικού πεσσού, στο πάτωμα, ήταν η «εστία», ένας αθανής λάκκος που δρέθηκε γεμάτος στάχτες και μαυρισμένα χώματα. Σ αυτό το κεντρικό δωμάτιο επίσης δρέθηκαν αγγεία στη θέση τους, καθώς και μια μοναδική χάλκινη σμήνη.

Αλλά και σε ένα άλλο σπίτι της Νότιας Σύνοικιας, που έγινε ανασκαφτεί σε ένα μόνο τμήμα του, στο κεντρικό δωμάτιο υπήρχε κεντρικός κιτιώτικος τετράγωνος πεσσός.

Τα ευρήματα που αναφέρθηκαν ήδη, αλλά και πλήθος άλλα που θα ανα-

φερθούν τώρα, μας πληροφορούν σε ιανανοποιητικό βαθμό για την καθημερινή ζωή των πολιών αυτών Κρητικών. Είναι πολύ ενδιαφέρουσα η μεγάλη σειρά λίθινων εργαλείων διαφόρων τύπων και χρήσεων που δρέθηκαν σχεδόν σε όλα τα δωμάτια, κυρίως στο στρώμα του πατώματος άλλα και σε υπηλλετέρα στρώματα. Εποι γνωρίζουμε σήμερα τους μιαλούθους-μιλόπετρες και τους τριπτήρες με τους οποίους άλεβαν τα δημητριακά. Άλλοι τύποι λίθινων εργαλείων, όπως λεαντήρες, στιλωθήρες, πελέκεις, βαριδιά, φυριά και κόπανα, που χρησιμοποιούνταν στερεωμένα σε ίνα, τους χρησιμεύαν για πλήθις άλλες απαραίτητες δραστηριότητες. Άλλη αξιόλογη σειρά εργαλείων είναι τα μικρολιθικά: λεπίδες, φολίδες, αχιμές και απολεπτήματα οινιδιανού και πυριτολίθου, χρησιμεύαν, μπηγμένα σε κατάλληλα ίνα, για την κοπή, το πελέκημα και την επεξεργασία των ίνων αλλά και για την κατασκευή των κοκάλινων εργαλείων, από τα οποία δρέθηκε επίσης μια αξιόλογη σειρά. Με τέτοιους μικρολιθικούς αχιμές κατασκευάζαν τα δρεπάνια, τα πρίονια και τα μαχαίρια που χρειζόνταν για τον θερισμό και τις άλλες τροφοπαραγωγικές, τροφοπαρασκευαστικές και βιοτεχνικές δραστηριότητες. Η ποικιλία και η

εξειδίκευση είναι χαρακτηριστικά του τεχνολογίου τους εξρήσιμου, αν και το μέταλλο — ο χαλκός — δεν είχε ακόμη πλατά διάδοση και χρήση, εξαιτίας και της ανυπαρέξιας του στην Κρήτη καθώς και της δυσκολίας εισαγωγής του από άλλες χώρες.

Τα πετρίνια εργαλεία, οι μιαλόπετρες και οι τριπτήρες αποτελούν έμμεση μαρτυρία για τη γεωργία, που ήταν από τις βασικές ασχολίες των κατοικιών. Όμως η τόχη διέσωσε και άμεσες μαρτυρίες: σημαντικές ποσόπτετες δημητριακών και οσπρίων συλλέχτηκαν σε δύο δωμάτια. Ήταν βέβαια απανθρακωμένοι σπόροι, ανάμεσα στους οποίους διακρίναμε απάρι, κριθάρι, ταγή, καθώς και αρακά, θίκο και λαθούρι. Τα δημητριακά και τα δαστιρια στα καλλιεργούσαν στον Καλόκαμπο, μια σχεδόν ιδιτελή έκταση νότια και κάτω από τον λόφο, όπου ήταν ο οικισμός. Ο Καλόκαμπος καλλιεργούνταν ακόμη πριν από λίγα χρόνια, συμφωνα με μαρτυρίες των γειτόνων.

Σημαντικό όμως ρόλο στη διατροφή τους έπαιξε και η κτηνοτροφία καθώς και το κυνήγι. Αφόθανά κόκαλα πολλών ειδών ζώων: βοοειδών, αιγοπρόβατοειδών, χοίρων, πουλερικών και λαγών δρέθηκαν σχεδόν σε όλα τα δωμάτια του οικισμού. Τη διατροφή τους συμπλήρωναν σε μεγάλο βαθμό

3. Γενική άποψη νότιου και δυτικού τμήματος του ΠΜ οικισμού.

με ψάρια και άλλα θαλασσινά όστρεα που τα προμηθεύονταν από τους δράχους της παραλίας. Άλλα ένα είδος θαλασσινού όστρεα, οι πορφύρες, που βρέθηκαν σε μεγάλες ποσότητες, τους έδιναν και λαμπρό πορφυρό χρώμα που χρησιμοποιούσαν για βάφες.

Η οικοσκευή των σπιτιών περιλάμβανε, εκτός από τα εργαλεία, και τις σπουδαίες σειρές πτήνων αγγείων διαφόρων σχημάτων. Τα πιο συνηθισμένα είναι οι πρόχοι, οι θαλασσινοί σκύφοι, οι κάδοι, οι λεκανίδες, τα κύπελλα με λαδή και χωρίς λαδή, οι χύτρες και τα μικρά πιθάρια. Το νερό, που πάντοτε είναι το πιο απαραίτητο πράγμα για τον άνθρωπο όλων των εποχών, το προμηθεύονταν από πηγές αένας; τρεις πηγές εντοπίσαμε που έχουν ακόμη σήμερα νερό. Η πιο κοντινή είναι μόλις 150 μ. ανατολικά από το χωριό και στο ίδιο υψόμετρο μ' αυτό. Αυτή η πηγή χρησιμοποιήθηκε για τις ανάγκες της ανασκαφής μας σε νερό και χρησιμοποιείται ακόμη από τα αγορεύδη που βάσκουν άφθονα στην περιοχή.

Εκτός από τα 7-8 σπίτια στην κορυφή του λόφου, εντοπίστηκαν και άλλα δύο μεριμνώμενά λίγο χωμάτοτερα, στα ανατολικά και στα δυτικά του κυρίως χωριού. Τα σπίτια αυτά θα ερευνηθουν στο μέλλον.

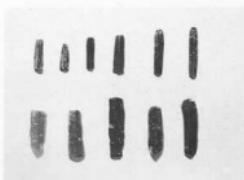
5. Ο ΠΜ θολωτός τάφος στον Καλόκαμπο.

Για τις θρησκευτικές δραστηριότητες των κατοίκων του χωριού της Τρυπητής λιγες αλλά αρκετά σημαντικές ενδείξεις υπάρχουν, αν και δεν εντοπίστηκαν δυνατότερα. Ενας λίθινος «κέρνος», δηλ. ένας μικρός κινητός θώμας με κοιλότητες στις οποίες τοποθετούσαν τις προσφορές: διάφορους σπόρους και καρπούς, βρέθηκε στο πάτωμα ενός δωματίου. Φαίνεται

ότι ένα είδος λατρείας αποδίδανε στους κεντρικούς τετράγωνους περιοχούς που στήριζαν την οροφή, αφού μπροστά τους, σε δύο περιπτώσεις, βρέθηκαν στο πάτωμα οι εστίες. Μέσα σε μια εστία με τη μορφή λάκου βρέθηκε μια πρόχοις μαζί με λίγα κόκαλα και μικροεργαλεία. Μια μεγάλη εστία πρέπει να υπήρχε στον υπαίθριο χώρο που ερμηνεύετηκε ως

4. Ο κεντρικός δρόμος του ΠΜ οικισμού.

6. Λεπίδες οιφανου από τον ΠΜ οικισμό.

7. Πήλινο αφράγιαμα από τον ΠΜ οικισμό.

8. Οστρέο τρίτων από τον ΠΜ οικισμό.

9. Τρεις πρόχοι του ρυθμού Αγίου Όνουφρου (ΠΜ).

10. Πρόχος του ρυθμού Αγίου Όνουφρου (ΠΜ).

11. Πρόχος του ρυθμού Μπαρμποτίν (MMIA).

δρόμος, αφού βρέθηκε μεγάλη ποσότητα στάχτης.

Από τα στοιχεία και τις ενδείξεις που υπάρχουν στη διάθεση της έρευνας από την ανασκαφή της Τρυπετής είναι δυνατή η διατύπωση αρκετών συμπερασμάτων κυρίως για τη δομική και την αρχιτεκτονική των σπιτών της πώμης αυτής εποχής της Κρητικής Ιστορίας.

- 1) Ο οικισμός χτίστηκε με κάποιο σχέδιο που προβλέπει ως κεντρικό κοινό χώρο έναν δρόμο φαρδύ.
- 2) Τα σπίτια του οικισμού είναι σαφώς καθορισμένα, όπως δείχνουν οι «διπλοτοιχίες».
- 3) Οι τοίχοι είναι ευθύγραμμοι και οι διάφοροι χώροι και τα δωμάτια είναι ορθογώνια ή τετράγωνα και σε λίγες περιπτώσεις τραπεζοεδώματα και ακανόνιστα.

- 4) Όλοι οι τοίχοι είχαν χτιστεί με μικρού και μεσαίου μεγέθους πλακοειδείς σχιστολιθικές και ημιεργές ασθενοτολιθικές πέτρες και πολλή λάσπη. Μεγάλες πλάκες λεπτές είχαν χρησιμοποιηθεί στα μεσοπατωμάτα και τις στέγες.

- 5) Οι τοίχοι, που οώθηκαν σε ύψος μέχρι 0,85 μ. στο κέντρο του οικισμού, είχαν θεμελιωθεί πάνω στο παχύ αργιλοπλήκτωμα που ήταν πατητό και που είχε στρωθεί παντού πάνω στη σχετικά ανώμαλη επιφάνεια του λόφου.

- 6) Τα σπίτια είναι ισόγεια, τουλάχιστον τα κεντρικά μεγάλα δωμάτια τους. Φαίνεται οώμως ότι μερικά στενόμακρα δωμάτια ήταν χαμηλοτάβανα με μεσοπάτωμα, που δημιουργούσε «πατάρι», και είχαν είσοδο από πάνω.

7) Τα σπίτια είχαν εισόδους μέχρι 0,85 μ. πλάτος. Παράθυρα δεν εντοπίστηκαν. Σ' όλους τους τοίχους των μεγάλων δωμάτων υπάρχουν ντουλάπια, καμια φράδα διαμέτρερη.

8) Οι τοίχοι είχαν απόλιτη επικρίσιμα από λάσπη χωρίς χρώματος.

9) Σε πολλά δωμάτια υπήρχαν κιστά χαμηλά πεζούλια για διάφορες χρήσεις.

10) Τα μεγάλα κεντρικά δωμάτια των σπιτιών είχαν στο κέντρο κιστών πεσαδίου τετράγωνους ή σχήματος «γάμμα» για τη στήριξη της οροφής, ένα καβάρδα «μινωικό» στοιχείο αρχιτεκτονικής.

Μαζί με τον οικισμό ερευνήθηκε συ-

στηματικά και ο αύγουρνος του πρωτομινωικού θολωτού κυκλικού τάφου, που ήταν γνωστός στην έρευνα χωρίς να έχει ανασκαφεί. Ανασκάφτηκε ένα μικρό τυμάνιο του τοπικού στρώματος που είχε μείνει αδιατάραχτο από τους λαθροκαρφεί των μινωικών ρυμών. Η κεραμική που συλλέχθηκε χρονολογείται στην περίοδο 2.800-2.000 π.Χ. και ανήκει σε πολλά μικρού σχήματος αγγεία. Ενα περιδέραιο με μικρές οωληντές χάντρες από στεγατή και τρία αργυρά κομμάτια επίστης βρέθηκαν στον τάφο αυτό.

Η διάμετρος του τάφου είναι 5,30-5,80 μ. και το πάχος του κυκλικού τοίχου 1,50 μ. Για το χτισμό του έχουν χρησιμοποιηθεί μεγάλοι πλάχοι και ογκόλιθοι μαζί με πολλές μικρές πέτρες και λάσπη ανάμεσά τους. Η εισόδους του τάφου σηματιζόταν με τρεις μεγάλες πλάκες. Η τάφος είναι στη θέση «Καλόκομπος», μόλις 200 μ. νότια από τον οικισμό.

The Early Minoan Settlement at Trypeti, South Crete.

A. Vasilakis

The excavation of the EM settlement at Trypeti, South Crete, in the years 1986-1988, adds much to our knowledge of the earliest period of the Minoan civilization.

This Early Minoan village is divided into two sections by a wide, central roadway. Thirty-six rooms and areas dating from the EMII and EMIII-MM IA period have already been discovered. The settlement is located on the top of a rocky hill, 135 m. high, which is called «Adami Korphali» and lies 800 m. from the seashore. The stone-built room walls have been preserved up to 2 m. height. All rooms display a square ground plan. Stonebuilt pillars used to support the roof of the larger rooms, while benches were built against the walls of some central rooms.

Lots of animal bones, sea shells and carbonized seeds give evidence on the diet habits of the inhabitants. Hundreds of vases, stone and bronze tools, many obsidian blades, some clay and stone beads and a single clay seal were found in the seven houses of the settlement, excavated so far.

A tholos tomb, dating from the same period as the village, has also been located at a near by site called Kalokambos and excavated.